

Jeopolitik Rekabet Meydanında Orta Asya

Orta Asya artık dünya siyasetinde marjinal bir bölge değil; aksine büyük güçlerin çıkarlarının kesiştiği bir arenaya dönüşmüştür. Bölge, önemini sadece coğrafi konumu, kaynakları ve ulaşım koridorları nedeniyle değil, aksine toplumundaki derin dini yapısı nedeniyle de kazanmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölge yeniden İslam'a dönmeye başlamıştır. Bu durum, sömürgeciler için olası ideolojik bir tehdit ve kontrolün sıkılaştırılmasını gerektiren siyasi bir faktör olarak kabul edilmektedir. Ancak bölgenin İslam'a olan ilgisi sadece 1991 yılında ortaya çıkmamıştır; aksine Orta Asya, yüzyıllar boyunca İslam ülkelerinin ayrılmaz bir parçası olmuştur.

O bölgede Buhara, Kokand ve Hiva gibi hanlık devletleri vardı ve bu devletlerin yönetim sistemleri şeriat hükümlerine dayanmaktaydı. Aile ilişkilerini, ticareti ve yargıyı şeriat düzenliyordu. Ayrıca şeriat kadılarının ve alimlerin konumu, yöneticilerin konumundan daha aşağı değildi.

Şerî okulları fikri ortamın şekillenmesine katkıda bulunmakta olup bölge, Osmanlı Hilafetinden Hindistan'a kadar uzanan geniş İslam hadaratının bir parçasıydı. Sovyet yönetimi öncesinde bölge, Türkistan adıyla biliniyordu.

Bölgenin Rus İmparatorluğu çerçevesine katılması, ardından Sovyetler Birliği'nin kurulması, şiddetli bir medeniyet çatışmasının ortaya çıkmasına yol açmıştı. Sovyet rejimi onu, dini yönetim yapısından ve toplumsal düzenden dışlamaya çalışmıştır. Bu kapsamda alimler ortadan kaldırılmış, camiler kapatılmış, resmi din adamları denetim altına alınmış ve dini eğitim asgari düzeye indirilmişti. İslam artık teşrî için bir kaynak olmaktan çıkmış; aksine sadece bireysel bir tezahür olarak sınırlandırılmıştı. Dini seçkinlerin yerini parti kadroları almış ve böylece bölgeye tamamen seküler ve ateist bir model dayatılmıştır.

Bununla birlikte İslam, insanların kalplerinde yaşamaya devam etmiş ve tamamen yok olmamıştır. Dolayısıyla aile geleneklerinde, toplumsal adetlerde ve toplumsal hafızada yer edinmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından insanlar, doğal bir şekilde dini kimliklerine geri dönmeye başladılar; böylece her yerde camiler inşa edilmiş, şerî okullar açılmış, dine bağlı olanların sayısı gözle görülür bir şekilde artmış ve insanlar tarihleri ve kültürleri konusunda bir dayanak aramaya başlamışlar; böylece uzun süredir yasaklanmış olan değerlere geri dönmüşlerdir. Dahası İslam, bağımsızlık bayrağı altında yeni ortaya çıkan ülkelerin gidişatını bile etkilemeye başlamıştır.

İşte bizzat bu tarihsel sahne, mevcut durumu daha da karmaşık bir hale getirmiştir; burada mesele yeni bir ideoloji girdirilmesi ya da yayılmasıyla ilgili değil, aksine yüzyıllar boyunca bölgeyi şekillendiren değerlere geri dönülmesiyle ilgilidir. Ancak bu süreç, küresel politikanın etkisi, büyük güçler arasındaki rekabet ve İslam'ın hasımları tarafından kullanılan modern gözetim teknolojilerinin gölgesinde cereyan ediyordu. Bu nedenle ister Rusya ister Çin

ister Batı ülkeleri olsun, tüm dış güçlerin İslam'a karşı tutumu, her şeyden önce kendi rejimlerinin güvenliğini korumaya dayanmaktadır.

İslam'ın siyasi alanda bu rejimlerle rekabet edebilme ve günlük yaşamın sorunlarına gerçek çözümler sunabilme gücü, onlar için ciddi bir tehdit teşkil etmektedir. Bölge sakinleri, ilerlemeye ve onurlu bir yaşama götüren İslam'ın gücünü unutmamıştır. Bu da sömürgeci güçleri, İslam'ın mevcut laik rejimlerin yerine geçecek siyasi bir alternatif haline gelme olasılığını hesaba katmaya zorlamaktadır.

Böylece Orta Asya bugün, İslam hadaratı, ateist Sovyet yapısı ve laik Batı rekabeti gibi üç tarihi hattın kesişme noktasında durmaktadır. Tüm bunlara bakıldığında İslam faktörü, bugün yeniden ortaya çıkmaya başlayan kimliğinin derin temelini oluşturmaktadır. Buradan hareketle aşağıda, Orta Asya'da nüfuz için büyük güçler arasında yaşanan rekabetin faktörlerini sunacağız:

Rusya:

Rusya açısından Orta Asya, sadece komşu bir bölge değildir. Zira son 150 yıl boyunca Orta Asya'nın tarihsel bir arka bahçe olduğu ve bunun yokluğunun Rus devlet yapısını zayıf gösterdiği yönündeki bir algı, Rus stratejik bilincinde kök salmıştır.

Bu nedenle bölgedeki nüfuz kaybı, sadece jeopolitik bir gerileme olarak değil, aynı zamanda iç gerilimlere ve parçalanma ihtimaline yol açabilecek bir adım olarak görülmektedir.

Kremlin hala Sovyet sonrası alanda oyunun kurallarını belirleyici kılan imparatorluk fikrine tutunmaya çalışmaktadır. Zira Rusya kendini, bölgede güvenliğin garantörü, anlaşmazlıkların hakemi ve karar alma sürecinin ana merkezi olarak dayatmaya çalışmaktadır. Orta Asya ülkelerinin bağımsız ve çok yönlü bir politika izlemeye yönelik her türlü girişimi ya da Batılı güçlerle işbirliğini derinleştirme çabası Moskova'da endişe uyandırmakta ve genellikle sert tepkilerle karşılanmaktadır.

Ayrıca Amerika, İngiltere ve Avrupa Birliği'nin gösterdiği ilgi, doğal bir rekabet olarak değil, Rusya'nın "tarihi sorumluluk alanı" olarak adlandırdığı sınırlar içindeki genişlemenin bir uzantısı olarak görülmektedir. Kremlin'in mantığına göre, Orta Asya'yı kaybetmek, dış baskıların artması ve Rusya'nın kendi içindeki ayrılıkçı eğilimlerin büyümesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle her ne pahasına olursa olsun bölgeyi korumaya çalışmaktadır.

Rusya, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü gibi yapılar aracılığıyla, "terörle" mücadele alanındaki işbirliğini düzenlemeye, ortak tatbikatlar tanzim etmeye, yasaklanmış örgütlerin listelerini koordine etmeye ve bilgi alışverişinde bulunmaya çalışmaktadır. Ayrıca Rus uzmanlar, bölgedeki güvenlik birimlerine doğrudan danışmanlık hizmeti vermeye katılmakta ve dini altyapıya sıkı bir denetime, bağımsız İslami grupları kısıtlamaya ve devletin denetimi altındaki din adamlarının rolünü güçlendirmeye dayalı bir yaklaşımı desteklemektedirler.

Ayrıca göç faktörü de ek bir gerginlik yaratmaktadır. Zira milyonlarca Orta Asyalı Rusya'da çalışmakta olup bu kişilerin havale ettikleri para, ülkelerinin ekonomileri için önemli bir destek teşkil etmektedir. Ancak Rusya'da göçmenlik

sistemini sıkılaştırma politikası giderek artmaktadır; zira belirli kotalar uygulanmakta, denetimler yoğunlaştırılmakta, sınır dışı işlemler gerçekleştirilmekte ve iş fırsatlarına kısıtlamalar getirilmektedir. Bu önlemlerin arkasında yalnızca sosyal ve ekonomik dürtüler durmamakta; aynı zamanda bağımsız dini örgütlerin kontrolden çıkacağına dair bir korku da yatmaktadır. Zira kendi kendini yönetebilen Müslüman ülkeleri, Rus seçkinler tarafından siyasi istikrarsızlığın olası bir kaynağı olarak görülmektedir. Böylece çelişkili bir durum ortaya çıkmaktadır; zira Rusya, ekonomik açıdan bölgeden gelen işgücüne ihtiyaç duymakta ancak aynı zamanda uzun vadeli demografik ve ideolojik sonuçlardan korktuğu için bu işgücü akışı kısıtlamaktadır. Bu durum da ilişkileri daha da karmaşık hale getirmekte ve gizli olan gerilimi güçlendirmektedir.

Sözün özü, Rusya'nın Orta Asya stratejisi, imparatorluk statüsünü korumak, alternatif nüfuz merkezlerinin ortaya çıkmasını engellemek ve İslam faktörünü sıkı bir denetim altına almak gibi birbiriyle bağlantılı üç dürtüye dayanmaktadır.

Kremlin, bölgeyi nüfuz alanı içinde tutmaya çalışmaktadır; bunu ise sadece dış politikadaki konumunu korumak için değil, aksine aynı zamanda iç parçalanma süreçlerinin ortaya çıkmasını önlemek için de yapmaktadır. Rus stratejik düşüncesine göre, "arka bahçeyi" kaybetmek, zaten ideolojik bir zayıflık yaşayan birlik içindeki çatlakların artması anlamına gelmektedir. Bu nedenle Moskova'nın bu bölgedeki politikası son derece hassas ve inatçı olup çoğu zaman da uzlaşmaz bir nitelik taşımaktadır.

Çin:

Çin için Orta Asya sadece komşu bir bölge değildir; zira her şeyden önce Orta Asya, Orta Doğu ve Avrupa'ya uzanan bir kara köprüsü ve bir enerji arteri olup bir zamanlar tek bir alanın parçası olan İslami Doğu Türkistan'ın çevresindeki tampon bir bölgedir. Pekin açısından coğrafya stratejik bir önem taşımaktadır; zira batı sınırlarının istikrarı, devletin iç birliğiyle doğrudan bağlantılıdır.

Çin'in politikasındaki temel eğilim, Doğu Türkistan Uygur bölgesindeki İslam faktörünü etkisiz hale getirmektir. Zira son yıllarda Müslümanları izlemek ve takip etmek için en geniş sistemlerden birini kurmuştur. Uluslararası insan hakları örgütlerinin tahminlerine göre, orada "mesleki eğitim merkezleri" adı verilen ve birkaç milyon kişiyi barındıran açık hava hapisaneleri kurulmuştur. Ayrıca yoğun video gözetim sistemleri kurulmuş olup davranışları izlemek için dijital gözetim araçları, veri analizi ve iletişim izleme yöntemleri kullanılmaktadır. Bu sıkı denetim sisteminin yanı sıra, dini faaliyetlere kısıtlamalar getirilmiş, Müslümanların doğumlarına yönelik kontrol önlemleri sıkılaştırılmış ve devlet sistemi dışında dini eğitim yasaklanmıştır.

Çin'in Orta Asya'ya komünist ideolojiyi ihraç etmeye çalışmadığını belirtmek önemlidir. Yani onun stratejisi, ilk etapta genişlemeye değil, aksine ekonomik nüfuz kazanmaya ve teknolojik kontrol dayatmaya dayanmaktadır. Ancak bağımsız herhangi bir İslami örgüte yönelik ağır baskıya dayanan iç politikası, yatırımlarını ve altyapısını korumak için gerekli gördüğünde aynı yaklaşımı sınırları dışında da uygulamasının fiilen önünü açmaktadır.

Çin, Kuşak ve Yol Projesi sayesinde bölgenin ekonomisine derinlemesine nüfuz etmeyi başarmıştır. Zira Çin'i Kırgızistan ve Kazakistan üzerinden Avrupa'ya bağlayan otoyollar ve demiryolu hatları inşa edilip modernize edilmiştir. Ayrıca Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu hattı da inşa edilmektedir. Türkmenistan'dan Özbekistan ve Kazakistan üzerinden Çin'e uzanan gaz boru hatları faaliyete geçmiştir. Ayrıca Horgos kavşağı da dahil olmak üzere Kazakistan-Çin sınırındaki kuru limanlar da genişletilmiştir. Yine enerji projeleri, elektrik hatları ve sanayi bölgeleri de finanse edilmektedir.

Krediler, etki oluşturmak için ana araçlarından biri haline gelmiştir. Zira Çinli bankalar, devlet garantileriyle büyük meblağlarda krediler sağlamakta ve bu da mali bağımlılığı artırmaktadır. Aynı zamanda Çin, bölgedeki ülkelerin iç işlerine açıkça müdahale etmiyormuş ve egemenliklerini saygı duyuyormuş görünmeye çalışmakta ancak bu politikası, pratikte sadece istikrarın korunmasının ve kendi çıkarlarının güvence altına alınmasının gölgesinde uygulanmaktadır.

Aynı zamanda sadece altyapı yaygınlaşmamakta, aksine bununla birlikte bir güvenlik modeli de yaygınlaşmaktadır. Zira şüpheli gruplar hakkında bilgi paylaşımına yönelik anlaşmalar imzalandığı gibi gözetim teknolojileri, dijital yüz tanıma kameraları ve siber gözetim araçları da temin edilmektedir. Ayrıca Çin, güvenlik uzmanları eğitmekte ve güvenlik kurumları arasındaki bağları güçlendirmektedir. Dolayısıyla onun bu yaklaşımı pragmatik bir nitelik taşımaktadır; zira Çin için istikrar, özgürlükten çok daha önemlidir.

Klasik imparatorlukların aksine Çin, doğrudan bir kontrol dayatmaya çalışmamakta ancak Çin, bölgedeki ülkelerin siyasi kararlarında Çin'in çıkarlarını dikkate almak zorunda kalacakları ve bunlardan kaçınamayacakları bir bağımlılık düzeyi oluşturmaya çalışmaktadır.

Rusya, tarihsel ve askeri mantıkla bölgedeki nüfuzunu korurken Çin ise varlığını, ekonomi ve teknoloji yoluyla pekiştirmektedir. Dolayısıyla Çin'in uzun vadeli hedefleri ve sistematik yöntemleri vardır. Çin'in Orta Asya'ya yaklaşımının özelliği, ülke içindeki bağımsız İslami örgütlere yönelik şiddetli baskı ile pragmatik ekonomik genişlemeyi bir arada sürdürmesinde yatmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri:

Amerika açısından Orta Asya hiçbir gün tamamen marjinal bir konu olmamış ancak aynı zamanda birinci dereceden bir öncelik haline de dönüşmemiştir. Ama Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, bağımsızlık destek programları, nükleer güvenlik ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi yoluyla bölgedeki faaliyetlere katılmaya başlamıştır. Geçen yüzyılın doksanlı yıllarında, bölgenin Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak amacıyla Kazakistan'da nükleer silahsızlanma çalışmalarına yatırım yapmış, sınır güvenliğini güçlendirmiş ve petrol ve gaz ihracatı için alternatif güzergâhlar geliştirmiştir.

11 Eylül 2001 olaylarının ardından ona olan ilgisi keskin bir şekilde artmıştır. Zira Orta Asya, Afganistan'daki operasyonların arka üssü haline gelmiş olup Özbekistan ve Kırgızistan'da askeri tesisler kurulmuş ve güvenlik alanlarında işbirliği ve İslam'la mücadelede koordinasyon güçlendirilmiştir.

Ancak Afganistan'daki askeri varlığın azaltılmasıyla birlikte ABD'nin bölgeye olan ilgisi gerilemeye başlamıştır. 2000'li yılların ikinci yarısına gelindiğinde odak noktası, Orta Doğu ile Hint ve Pasifik bölgelerine kaymıştır. Böylece Orta Asya'yı ikincil bir yön olarak ele almaya geri dönmüştür. Bu da askeri üslerin kapatılmasına ve faaliyet düzeyinin azalmasına yol açmış olup bu ise Rusya'yı sevindirmiş ve ilişkiler esas olarak diplomatik ve ekonomik bir nitelik kazanmıştır.

2021 yılında Afganistan'dan askerlerini çekmesinin ardından ABD, bölgeye farklı bir vizyonla geri dönmüştür; zira artık burayı askeri bir üs olarak değil, aksine Rusya ve Çin'i kontrol altında tutmak için bir unsur olarak görmektedir. Bu yüzden Orta Asya'nın beş ülkesini ve Amerika'yı bir araya getiren C5+1 formatı güçlendirilmiştir. 2023 yılında, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun aralarında bölge liderleri ile ABD Başkanı arasında bir görüşme gerçekleştirilmiş olup bu da ilginin geri döndüğünün sembolik bir teyidi olmuştur. Toplantıda ulaşım, enerji ve nadir mineraller gibi konuların yanı sıra güvenlik meseleleri de ele alınmıştır.

Son yıllarda Kazakistan ve Özbekistan liderlerinin ABD'ye yaptığı ziyaretler, somut sonuçlar doğurabilecek pratik bir nitelik taşımaktadır. Zira yatırım, enerji, nadir mineraller ve dijital teknolojiler alanlarında anlaşmalar imzalanmıştır. Washington, resmi bir siyasi-askeri ittifak talep etmeden ekonomik ortaklığı derinleştirmeye hazır olduğunu göstermektedir. Ayrıca Moskova ve Pekin'e olan bağımlılığı azaltacak alternatifler sunmak ve Batı pazarlarına ve teknolojisine yönelik yolu açmak yoluyla ilişkilerini çeşitlendirmeye çalışmaktadır.

Bu mesele, ABD'nin stratejisinde önemli bir rol oynamaktadır; zira ABD, kendisini uluslararası güvenliği sağlama konusunda lider olarak sunmak yoluyla aşırılıkla mücadelenin küresel boyutunu korumaya çalışmaktadır. Bu çerçevede bazı fikri programların finansmanında kesintiye gidilmesine rağmen, odak noktası hâlâ "aşırılıkçılığın" önlenmesi, gençlerle yönelik programlar, eğitim girişimleri ve geleneksel dini kurumların desteklenmesi olmaya devam etmektedir.

Aynı zamanda ABD, İbrahim Anlaşmaları da dahil olmak üzere Orta Doğu'da ilişkilerin normalleşmesini amaçlayan diplomatik girişimleri desteklemektedir. Orta Asya ülkeleri arasından Kazakistan bu sürece resmi olarak katılmıştır. Ayrıca bölgenin, Yahudi varlığıyla işbirliği konusunda bir diyaloga dahil edilmesi için düzenli çabalar sarf edilmektedir.

ABD'nin bölgeye yönelik politikası, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından aktif müdahil olma, ardından Afganistan'daki operasyon sırasında askeri işbirliği, sonra ilginin azalması aşaması ve son olarak da şu anki pragmatik geri dönüş gibi üç aşamadan geçmiştir. Bugün Amerika, bölge üzerinde kapsamlı bir hakimiyet kurmaya çalışmamaktadır. Onun şu anki hedefi, bölgenin Rusya veya Çin'in tam etkisine girmesine izin vermeden onun stratejik ilgi alanı içinde kalmaya devam etmesini sağlamak ve aynı zamanda güvenlik meseleleri ile İslam'la ilgili gündem konularında küresel liderlik rolünü korumaktır.

İngiltere:

İngiltere, tarihsel olarak İslam belesinin ve Orta Asya'nın mevcut gerçekliğinin şekillenmesinde temel bir rol oynamıştır. Londra, şeriatla yönetim sistemini koruyan Osmanlı Hilafetine karşı büyük çaba sarf etmiş ve onun parçalanmasına pratik olarak katkıda bulunmuştur. Gücünün azalmasına rağmen İngiltere, şerî İslami otoriteyi baltalamayı amaçlayan karmaşık komplolar ve yıkıcı faaliyetler uygulamaya devam etmiş; bu da Müslüman bölgelerdeki siyasi istikrarı zayıflatmıştır.

Mevcut zamanda İngiltere'nin bölgedeki etkisi, seçkin kesimlerle ve finansal kanallarla çalışmak yoluyla ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden Londra, bölgedeki siyasi ve ekonomik elitlerin sermayelerini muhafaza ettikleri en önemli merkezlerden biri olmaya devam etmektedir. Yatırım mekanizmaları, hukuki araçlar, eğitim programları, üniversite bursları ve öğrenim bursları aracılığıyla İngiltere, kendi çıkarlarını ileriye taşıyabilecek kadrolar ve uzmanlardan oluşan bir ortam oluşturmaya çalışmaktadır.

Bunun yanı sıra Londra, devlet kurumlarının reformu konusunda danışmanlık desteği sunmakta ve Batı standartlarına uygun bir idari ve hukuki yapının oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır. Bu da ona bölge ülkelerinin iç politikaları üzerinde etki etme imkânı sağlamaktadır.

İslam faktörüyle ilgili olana gelince; İngiltere her zamanki gibi ikili bir tutum sergilemektedir. Zira bir yandan Londra, İslam'ın seküler topluma entegre edilmesine açıkça destek verdiğini ilan etmektedir. Diğer yandan da İngiltere, mevcut seçkinlere veya onların çıkarlarına meydan okuyabilecek bağımsız dini hareketlerin gelişmesini engellemek amacıyla, kendi deyimiyle aşırılıkçılık ve İslami siyasete karşı çıkmaya devam etmektedir. Londra, bu bölgeyi, İslami etkilerin yeniden güçlenmesini engelleme stratejisinin önemli bir düğüm noktası olarak görmeye devam etmektedir. Böylece İngiltere, İslam'a karşı düşmanca rolünü korumaya devam etmektedir.

Avrupa Birliği:

Avrupa Birliği açısından Orta Asya hiçbir gün doğrudan kontrol veya tam hegemonya altındaki bir bölge olmamıştır; aksine ekonomik ve siyasi etki alanı ve kaynaklar için bir temel olarak ilgi odağı olmuştur. Avrupa, tarihsel olarak bu bölgeyi Asya'nın "arka bahçesi" olarak gördüğü gibi ticaret açısından önemli, ancak uzak ve doğrudan müdahaleye elverişsiz bir bölge olarak görmüştür.

19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar Avrupalı güçler, bölgedeki petrol, doğalgaz ve transit yollarına erişim konusunda rekabet ettiler ancak Sovyetler Birliği'nin ve daha sonra Rusya'nın muhalefeti nedeniyle temkinli olmuşlardır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Avrupa Birliği, hızla bölgede yeni bir ekonomik ve siyasi sistemin oluşturulmasına dahil olmuştur. Nitekim ilk misyonlar, reformları desteklemeye, uluslararası kuruluşlara entegrasyona ve piyasa ekonomisinin geliştirilmesine odaklanmıştır. Esas olarak da liberal yönetim standartlarına odaklanmıştır; zira Avrupa, şeffaflık, yasaların modernizasyonu ve yolsuzlukla mücadele sloganları altında nüfuzunu genişletmeye çalışmaktadır.

Tam da bu dönemde Avrupa Birliği, “Doğu Ortaklığı” çerçevesi gibi Orta Asya ülkeleriyle diyalog mekanizmaları oluşturmaya başlamasının yanı sıra Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile de ayrı ayrı stratejik anlaşmalar imzalamıştır. Bugünkü stratejisi ise, “yumuşak güce” odaklanmaya dayanmaktadır.

Orta Asya enerji kaynakları açısından zengindir; zira Kazakistan büyük petrol rezervlerine sahip olduğu gibi Türkmenistan ve Özbekistan’da ise doğal gaz yatakları bulunmasının yanı sıra Kırgızistan’da da büyük miktarda uranyum ve nadir mineraller mevcuttur. Bu yüzden Avrupalı şirketler bu kaynakların çıkarılması ve nakliyesinde aktif olarak yer alırken, aynı zamanda bölge ülkelerinin Avrupa teknolojisine ve Batı yönetim standartlarına bağımlılığını da pekiştirmeye çalışmaktadır.

Ayrıca Avrupa Birliği, sürekli olarak yatırım, eğitim ve teknolojik projeleri teşvik etmektedir. Ulaştırma koridorları gelişmekte olup, Kazakistan ve Özbekistan’dan geçen demiryolu hatları modernize edilmekte, kara lojistik merkezleri geliştirilmekte ve sınır ötesi altyapı projelerine katılım sağlanmaktadır. Ayrıca enerji alanındaki anlaşmalar, Avrupa pazarlarına gaz ve petrol tedarikini, yenilenebilir enerjiye yatırımları ve aynı şekilde petrokimya endüstrisinin modernizasyon projelerini kapsamaktadır.

Son yıllarda Avrupa Birliği’nin diplomatik faaliyetleri önemli ölçüde artmıştır. Nitekim Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan liderleriyle yapılan görüşmeler sonucunda enerji, ulaşım, iklim ve dijital teknolojiler alanlarında işbirliği mutabakatları imzalanmıştır. Ayrıca yasal düzenlemelerin desteklenmesi, şeffaflık ve yolsuzlukla mücadele programları da başlıca eğilimler arasında yer almaya devam etmektedir. Bu da Avrupa Birliği için bölgede doğrudan siyasi kontrol dayatmadan nüfuzunu güçlendirmenin bir aracı olarak görülmektedir.

Avrupa Birliği, bölgedeki İşlam faktörüyle ilişkiler konusuna özel bir önem vermektedir. Her ne kadar Birlik, İşlam’ı doğrudan bir tehdit olarak görmese de, sivil toplumun inşası sloganları altında hoşgörü, laik düzen ve din alanının entegrasyonu gibi fikirlerin yaygınlaştırılması için çalışmaktadır. Avrupa Birliği, eğitim ve kültür programları aracılığıyla Avrupa değerlerine dayalı bir ortam oluşturmayı ve aynı zamanda İşlami kalkınma düşüncesinin etkisini azaltmayı amaçlamaktadır.

Bu nedenle Orta Asya, Avrupa Birliği açısından öncelikle kaynaklar, lojistik ve stratejik bağlantılar alanı olarak görülmektedir. Dolayısıyla Avrupa doğrudan kontrol etme isteği göstermemekte ancak yatırımlar, yönetim standartları, eğitim programları ve teknolojik projeler aracılığıyla uzun vadeli nüfuzunu pekiştirmeye çalışmaktadır.

Genel eğilim

Sömürgeci güçler, Orta Asya’da İşlam’ı geleneksel bir din ya da kültürel miras olarak değil, aksine mevcut laik yönetim modellerine bir alternatif olarak görmektedirler. Dolayısıyla mesele, dindarlığa veya geleneksel ritüellere karşı çıkmakla ilgili değil, aksine dinin iktidara gelme olasılığıyla ilgilidir. Söz konusu güçlerin temel endişe kaynağı işte budur. Onların görüşüne göre İşlam siyasi bir proje olarak sunulursa, otomatik olarak kontrol alanının dışına çıkacak, bu da

servetlerin yağmalanmasına dayanan ekonomik kontrol araçlarının ve anlaşmalar yoluyla seçkinler üzerinde oluşturulan etkinin kaybolmasına yol açacaktır.

Bu endişeler, İslam'ın karakterize olduğu milletler ötesi niteliğin kabulüne dayanmaktadır. Bu ise ulusal sınırlarla sınırlı olmadığı gibi belirli bir bölgeyle de bağlantılı değildir; aksine İslam'ın ufukta toplumlar arasında bağlar kurmaya muktedir olmasıyla bağlantılıdır. Orta Asya koşullarında, ulus devletlerin nispeten yeni olduğu ve toplumsal kurumların hâlâ şekillenmekte olduğu bir ortamda, İslam güçlü bir seferberlik faktörüne dönüşmüştür.

Sovyet dönemi ve sonrasında bölgede oluşan seçkinler ise esas olarak idari ve güvenlik kurumlarının temellerine dayanmaktadır. Siyasi İslam, geleneksel şekliyle bile olsa, ahlaki liderlik konusunda onlarla rekabet edebilir. Toplum, dini meşruiyeti bürokratik yönetimden daha adil ve hakka daha uygun olarak görmeye başlarsa bu, bu ülkelerin içindeki güç dengesini köklü olarak değiştirecektir.

Bu nedenle bölgede “geleneksel İslam” olarak adlandırılan bir model oluşturulmaktadır. Bu tasavvura göre İslam'ın, ahlaki, kültürel ve geleneksel bir nitelikte olması ve siyasetten uzaklaştırılması gerekir. Geleneksel İslamcılar olarak adlandırılanların görevi ise, toplumu “sakinleştirmek” ve alternatif bir projenin ortaya çıkmasını engellemektir.

İslam karşısında bu güçler birleşmekte olup aralarındaki tek fark üsluplardadır. İslam'a karşı yürütülen mücadelede kullanılan düşmanlık ve sınırsız yöntemlere rağmen, bölge halklarının İslam'a olan ilgisi sabit bir şekilde devam etmektedir. Onların değişim konusundaki güçleri ve iradeleri henüz tam olarak takdir edilmemiştir. Ama bölgedeki Müslümanların geleceğini belirleyecek olan, insanların güvenini yitirmiş sömürgeci projeler değil, işte bu iradedir.

Peki hakimiyeti kim koruyacak?

Genel bir sonuç çıkarmak ve güç dengesini denge ve objektiflik açısından ele almak istiyorsak, gelecekteki dinamikleri analiz ederken bölgedeki Rus nüfuzunun derinliğini göz ardı edemeyiz. Zira Rusya, bölgeyle olan yakın tarihsel, dilsel ve kültürel bağlarını hâlâ korumaya ve bunları güçlendirmeye çalışmaktadır. Orta Asya ülkelerinin büyük bir kısmındaki seçkinler ve yönetim organları için Rusça hâlâ temel iletişim aracı olmaya devam etmekte olup birçok kurum da Sovyet döneminde kurulmuştur.

Göç alanındaki bağımlılık, göçmen işçilerin havaleleri ve enerji ile savunma alanlarındaki iş birliği de bu gerçekliği pekiştirmektedir. Bu hususları dikkate alırsak, bölgede büyük jeopolitik değişiklikler yaşanmadan Rusya'nın nüfuzunun yeniden dağılmasını sağlamak zor olacaktır. Bu nedenle Çin'in bölge üzerinde tam bir hegemonya dayatması yakın gelecekte gerçekleşmeyecek gibi görünmektedir. Bu yüzden Çin, ekonomik ve altyapısal varlığını güçlendirmeye, ticarete karşılıklı bağımlılığı düzenli olarak artırmaya, kredileri genişletmeye ve ulaşım, enerji ve dijital altyapı alanlarında teknolojik çözümleri teşvik etmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla mevcut güç dengelerine göre, Pekin'in bu ekonomik hacmi ve uzun vadeli finansal kapasiteleri onu, büyüme ve dinamik olarak en büyük dış güçler arasında yer almasını sağlamaktadır.

ABD, İngiltere ve Avrupa Birliği, standart araçlar ve mali mekanizmalar ve seçkinlerle çalışmak aracılığıyla nüfuzlarını uygulamaya devam etmektedirler. Bu da çok katmanlı bir dış varlık yapısı oluşturmaktadır. Sonuç olarak bölge, tek bir merkezin nüfuz alanı içinde yer almamakta, aksine kesişen çıkarların karmaşık bir dağılımının ortasında kalmaya devam etmektedir.

Dolayısıyla eğer mevcut durum devam ederse, Rusya'nın askeri, kültürel ve kurumsal nüfuzunun devam etmesi ve Çin'in de ekonomik nüfuzunun giderek güçlenmesi muhtemeldir. Ancak bu sonuç, diğer etki güçlerinin rolünü ortadan kaldırmayacağı gibi gelecekte güç dengesinin yeniden dağıtılması olasılığını da dışlamayacaktır. Ancak geriye kalan soru şudur: Bölge ülkeleri, egemenliklerini güçlendirmek için dış güç merkezleri arasındaki rekabeti ne ölçüde kullanabilirler?

Buna göre bölgeyi kontrol etme senaryoları şu şartlara dayanmaktadır: Dini alan sömürgeci güçlerin ilgi odağı olmaya devam edecek olup öte yandan bağımsız İslami grupların büyümesine, toplumun İslam'ın değerlerini giderek daha fazla kabul etmesi eşlik edecektir.

**Hizb-ut Tahrir Merkezi Medya Ofisi İçin Yazan
Latif Rasih**